

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ОБМЕЖЕНОЇ ОСУДНОСТІ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ

Марисюк К. Б.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права і процесу
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Інститут обмеженої осудності є новелою українського кримінального законодавства.

Стаття 20 КК України передбачає, що «підлягає кримінальній відповідальності особа, визнана судом обмежено осудною, тобто така, яка під час вчинення кримінального правопорушення, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними. Визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру».

Найбільш повно узагальнив різні форми застосування примусових заходів медичного характеру до згаданої категорії осіб свого часу В. Трахтеров. Дослідивши різні законодавчі підходи до вирішення цієї проблеми, він навів такі можливі варіанти вирішення цього питання:

1) застосування системи прямої кумуляції, коли заходи медичного характеру застосовуються разом із заходами кримінальної відповідальності;

2) застосування системи зворотної кумуляції, коли перед заходами кримінальної відповідальності до особи застосовують заходи медичного характеру;

3) застосування лише медичних заходів;

4) застосування модифікованих медичних заходів із заходами кримінальної відповідальності [1, с. 131].

Ще в 20-х роках минулого століття вчені пропонували створення спеціальних установ для осіб, які вчинили правопорушення під впливом психічних аномалій, в яких би режим утримання поєднували з лікуванням, обов'язковою працею та з заходами, спрямованими на соціальне перевиховання[2, с. 13–16]. Враховуючи труднощі організаційного та фінансового характеру, які можуть виникнути у зв'язку з створенням таких установ нового типу, Н. Іванов пропонував створити спеціальні установи для утримання аномальних злочинців, де будуть поєднані обов'язкова праця з необхідною для таких осіб психолого-психіатрична терапія[2, с. 9].

Досліджуючи це питання, О. Зайцев вважає, що врахування психічних розладів у межах осудності під час відбування особою покарання можливе і без створення для них спеціальних виправних установ. Зокрема, відповідно до ст. 95 КК України за результатами такого медичного обстеження, первинної психодіагностики і психолого-педагогічного вивчення та на підставі кримінологічної, кримінально-правової характеристики на кожного засудженого складають індивідуальну програму соціально-виховної роботи, яку затверджують начальник колонії. Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 107 КК України стосовно засуджених до позбавлення волі передбачена можливість лікування. Отож, вчений робить висновок про те, що чинний КК України передбачає досить можливостей для забезпечення індивідуального підходу до відбування покарання щодо засуджених, які мають психічні розлади [2, с. 10].

Аналіз і порівняння категорії обмеженої осудності з категоріями осудності і неосудності, з деякими іншими інститутами кримінального права (відповідальність, вина, покарання) дозволяє стверджувати, що трактування обмеженої осудності класичною школою кримінального права та законодавства деяких зарубіжних країн як обставини, яка в усіх випадках пом'якшує вину, непереконлива і суперечлива. У зв'язку з цим необхідне нове тлумачення обмеженої осудності, яка відображала б сучасні погляди науковців в доктрині кримінального права.

Категорія обмеженої осудності у кримінальному праві має такі основні риси: 1) характеризує стан особи з психічними аномаліями, яка вчинила кримінальне правопорушення; 2) є не проміжною категорією між осудністю і неосудністю, а складовою частиною осудності; 3) як складова частина осудності служить передумовою кримінальної відповідальності осіб з психічними аномаліями, які вчинили кримінальні правопорушення; 4) є обставиною, яка пом'якшує кримінальну відповідальність, не має самостійного визначального значення і враховується судом при призначенні покарання у сукупності з іншими даними і обставинами, які характеризують кримінальне правопорушення і особу винного; 5) ніколи і ні за яких обставин не може бути витлумачена як обставина, яка обтяжує відповідальність; 6) може служити підставою для визначення режиму утримання засуджених до позбавлення волі і призначення примусового лікування, яке поєднується з покаранням; 7) може мати кримінально-правове значення для визначення розподілу ролей співучасників у кримінальних правопорушеннях, вчинених у співучасті; 8) відноситься тільки до часу вчинення особою кримінального правопорушення і самостійно ніяких правових та інших наслідків після відбування покарання не тягне; 9) може визнаватись

тільки судом у вирокі на підставі компетентного висновку про це експерта-психіатра [1, с. 10].

Значення обмеженої осудності полягає в тому, що вона враховується судом при призначенні покарання і є підставою для застосування примусових заходів медичного характеру.

Отже, обмежена осудність, так само як осудність та неосудність, характеризується двома критеріями – медичним (біологічним) і юридичним (психологічним), сукупність яких і дає підстави для визнання особи обмежено осудною.

Медичний критерій обмеженої осудності вказує на наявність у винного певного психічного розладу. Юридичний критерій обмеженої осудності складається із двох ознак – інтелектуальної (нездатність особи повною мірою усвідомлювати свої дії чи бездіяльність) та вольової ознаки (нездатність особи повною мірою керувати ними). Наявність такого психопатологічного стану, як обмежена осудність, безумовно, значно ослаблює здатність особи до розуміння характеру вчинюваного нею діяння і контролю за своєю поведінкою.

Виходячи зі змісту закону, можна зробити такі висновки: 1) обмежена осудність пов'язана з наявністю в суб'єкта певного психічного розладу, психічної аномалії; 2) внаслідок цього психічного стану особа не повною мірою здатна усвідомлювати фактичні ознаки і суспільну небезпечність вчиненого діяння. Однак, на відміну від неосудної особи, здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і (або) керувати ними не виключається; 3) обмежена осудність не виключає осудності як обов'язкової ознаки суб'єкта, а отже, не виключає і кримінальної відповідальності за вчинене.

Література:

1. Зайцев О. Обмежена осудність у кримінальному праві України. Х. : Майдан, 2009. 240 с.
2. Іванов Н., Брика П. Проблеми обмеженої осудності. *Законність*. 2007. № 10. С. 9–10.